

УДК 658.589

**Ю. М. Заволока***Кременчуцький університет економіки, інформаційних технологій та управління***ІНВЕСТИЦІЙНА ПОВЕДІНКА СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ  
ДІЯЛЬНОСТІ В ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ**

Пропонується впровадження нової економічної категорії інвестиційної поведінки, розкриваються найбільш істотні зв'язки пропонованої категорії інвестиційної поведінки з іншими економічними категоріями та визначаються найбільш прийнятні форми інвестиційної поведінки суб'єктів підприємницької діяльності з огляду на специфічні можливості трансформаційної економіки.

**Ключові слова:** трансформаційна економіка, інвестиції, інвестиційна поведінка.

**Актуальність проблеми.** Сучасний розвиток суспільства відбувається в умовах постійних економічних, інституційних і соціокультурних трансформацій. Відносно сталі суспільства минулого, як правило, переживали глибокі нечасті трансформації на противагу яким сучасні зміни не зачіпають глибинних основ функціонування економіки, проте трапляються значно частіше. Існування частих трансформацій можна пояснювати з двох точок зору: по-перше, джерелом частих незначних змін є існування глибокого трансформаційного процесу, який відбувається еволюційним шляхом; по-друге, прискорення розвитку економіки, обумовлене інтенсифікацією технологічних процесів, приводить до збільшення кількості трансформацій. Відповідно, історично пояснення трансформацій формувалося спочатку всередині теорій, спрямованих на узагальнення закономірностей суспільного відтворення.

**Аналіз останніх наукових досліджень.** Дослідження трансформаційних процесів в економіці має довгу історію. Певні елементи вивчення економічних трансформацій в межах структурного макроекономічного аналізу були зроблені фізіократами [3, с. 43] та меркантилістами [6, с. 188]. Проблеми структурної трансформації розглядалися у працях Г. Мінза, А. Берлі, С. Кузнеца, Дж. М. Кларка, Д. Белла, У. Росту, М. Тодаро, В. Іноземцева, Н. І. Гражевської, І. Субето та ін. Значну увагу в працях названих та інших вчених приділено змісту та взаємодії співвідношенню понять економічного розвитку, зростання, трансформацій, чинникам виникнення трансформаційних процесів, інституційному механізму здійснення трансформаційних процесів, значенню інвестицій у здійсненні трансформацій. Зокрема підкреслювалась значущість інвестицій та інновацій у здійсненні трансформаційних процесів у постсоціалістичних економіках. Питання значущості інвестицій та інновацій у завершенні трансформаційних процесів у національній економіці України є актуальним і на сьогодні. Наприклад, С. Мочерний [7, с. 15–20] розрізняє шість основних векторів трансформації економіки (різні моделі ринкової економіки, змішаної економіки, постіндустріального суспільства, національної економіки; капіталістичної економіки; народної економіки) і у кожному векторі трансформації інвестиції відіграють значну роль як основний чинник розширеного відтворення.

**Мета дослідження.** Здійснення трансформацій, керуючись градуалістською теорією, має на увазі управління інвестиційними процесами у суспільстві таким

чином, щоб посилити швидкість трансформацій і досягти сталого економічного зростання. Водночас специфічні умови трансформаційної економіки часто призводять до зменшення підприємницької активності в цілому і до зменшення інвестиційної активності суб'єктів підприємницької діяльності. Відповідно, метою цього дослідження є визначення особливостей інвестиційної поведінки суб'єктів підприємницької діяльності у трансформаційній економіці, що дасть змогу сформулювати найбільш перспективні напрями регулювання цієї поведінки. Об'єктом дослідження є специфічні закономірності інвестиційної поведінки суб'єктів підприємницької діяльності в умовах трансформаційної економіки.

**Основні результати дослідження.** Виникнення трансформаційної економіки є закономірним етапом у розвитку суспільства і обумовлено якісними перетвореннями структури і механізму функціонування існуючої економічної системи. Трансформація [7, с. 561] – це перетворення виду, форми, істотних властивостей тих чи інших об'єктів, тобто процес, що стосується як специфічних закономірностей функціонування об'єкта, так і його внутрішньої структури і зовнішньої форми; трансформація економічної системи означає будь-які її відкриті зміни як внутрішньосистемні, так і міжсистемні [6, с. 25]; трансформація суспільства є моментом соціальної еволюції, що реалізує перехід від одного циклу еволюції до іншого [10, с. 65]; трансформація є процесом, в якому перебуває не визначена в орієнтирах економічна система у зв'язку з невизначеністю якості майбутнього розвитку; інверсійним типом ринкових змін [4, с. 156–159]

Суттю економічної трансформації є якісні перетворення економічної системи, її вихід за межі стабільного функціонування і перехід у стан нерівноваги, кількісних і якісних змін різної інтенсивності і спрямованості. У той же час економічна трансформація є складним, різнорівневим і багатоаспектним процесом, який можна структурувати: за глибиною (зміни кількісних параметрів економічної системи в рамках попередньої якості або перехід до нової якості); за інтенсивністю (швидкі, переважно якісні, або повільні, переважно кількісні, перетворення); за характером (еволюційні або революційні зміни); за спрямованістю (прогресивні, регресивні, циклічні, інверсійні); за охопленням елементів системи (часткові або загальносистемні). Сучасна економіка України також перебуває в стадії трансформації. На початку 90-х років існувало два шляхи трансформації економіки України: перший – єдина модель чиказької неоконсервативної школи на базі монетаристської теорії Фрідмена; другий – за градуалістською концепцією трансформації суспільства, в якій головна роль відводилась стабілізації та розвитку виробництва та яка базувалась на інноваційній теорії М. Туган-Барановського, на інноваціях та інвестиціях у пріоритетні галузі [1, с. 81]. Жорстка модель лібералізації та реструктуризації економіки, прискореної приватизації, формальних обмежень грошової маси, відсторонення держави від трансформаційних процесів призвела до виникнення глибокої економічної кризи [2, с. 58]. Причиною виникнення економічної кризи під час реалізації політики лібералізації стало те, що вона відбувалась у невідповідних для цього умовах – умовах регульованого ринку. Лібералізація економіки – необмежене розширення свободи економічної діяльності господарюючих суб'єктів супроводжувалась нарощуванням боргового характеру економіки. Економічне зростання виникло перш за все в традиційних галузях економіки замість прогресивних структурних зрушень на базі інноваційного розвитку.

У процесі еволюційної трансформації економіки тимчасово виникають

специфічні неспроможності, визначені впровадженням нових механізмів саморегулювання економіки та традиційністю її інститутів. До основних таких неспроможностей належать:

–по-перше, у трансформаційній економіці порушується функціонування інституційних структур, у тому числі і тих, що перешкоджають виникненню монополій, нормативно-правове регулювання має перехідний характер, не повністю відповідає специфічним особливостям періоду трансформації, а отже, не забезпечує врівноваженого розвитку економіки. Держава переважно втрачає здатність підтримувати умови, за яких забезпечується беззбиткова діяльність більшості підприємств;

–по-друге, трансформації галузевої структури відбуваються відповідно короткочасним запитам попиту, отже, не сприяють довгостроковому розвитку перспективних інноваційних виробництв. Відповідно, джерелом капіталу нових виробництв є капітал, накопичений окремими промисловими групами чи державою, що означає створення монополії на виробництво інноваційного товару. У такому випадку найчастіше монополія має тимчасовий характер. Однак держава в умовах трансформаційної економіки відмовляється від функції координатора галузевого розвитку і ліквідує адміністративні структури, здатні здійснювати таку координацію;

–по-третє, певним економікам (як і економіці України), на стадії, що передувала їх трансформації, вже був властивим високий рівень концентрації виробництва. За умови низької ефективності виробництва, що є чинником подальшого підвищення його концентрації, також відбувається виникнення монополії;

–по-четверте, джерелом неспроможності трансформаційної економіки є недосконалість інформації. Досконалість інформації є передумовою раціональної поведінки суб'єктів ринкових відносин, ухвалення ними оптимальних рішень в умовах ринкової гри. Зокрема суб'єктам ринкових відносин необхідна інформація про ринкові ціни, якість продукції, кон'юнктуру ринку, ринкові сподівання інших суб'єктів тощо. Для трансформаційної економіки властивою є опортуністична поведінка суб'єктів ринкових відносин, а отримання необхідної інформації пов'язане з необхідністю здійснення значних трансакційних витрат. Від високого рівня трансакційних витрат страждають не тільки виробники, а й споживачі продукції;

–по-п'яте, джерелом неспроможності трансформаційної економіки є економічна діяльність людей в умовах часткової невизначеності трансформаційних процесів [9, с. 113]. Економічна діяльність людей має, як правило, незначні наслідки за окремими трансакціями, отже, ринковий механізм не може не тільки регулювати наслідки їх дій, а й не визначає їх. У певних випадках, наслідки дій окремих суб'єктів «накладаються» одне на одного і виникають значні економічні ефекти. Навіть в умовах раціональної поведінки економічних агентів може мати місце нераціональне цілепокладання, особливо значне в умовах трансформацій. Відомо, що економічні трансформації супроводжуються трансформаціями соціокультурними, отже, трансформація цілепокладань суб'єктів економічних відносин є властивістю трансформаційної економіки;

– по-шосте, джерелом неспроможностей трансформаційної економіки є виникнення так званого інституційного вакууму за умови розширення кількості активних суб'єктів і груп, що не дотримуються усталених способів взаємодії із суспільними інститутами. Змінюються стратегії поведінки суб'єктів економічних

відносин та їх груп, що призводить до зростання невизначеності функціонування економіки.

Подолання специфічних неспроможностей трансформаційної економіки можливе через використання вузькоспрямованого вектора трансформаційних змін. Враховуючи сучасні тенденції розвитку постіндустріального суспільства з посиленням процесів інтеграції національних економік, одним із найбільш перспективних напрямів трансформації національної економіки України є інвестиційно-інноваційна трансформація на основі градуалістської теорії.

Інвестиційна діяльність є специфічним видом діяльності, що визначає темпи і напрями трансформаційних процесів та реалізується відповідно до особливостей функціонування суспільних інститутів у конкретних соціально-економічних умовах. Відповідно, виникають певні усталені підходи до вибору активних економічних агентів, обумовлені особливостями розвитку економіки, змістом трансформаційних процесів, особистими уподобаннями агентів стосовно форми і напрямку здійснення інвестиційної діяльності, що дає підстави виокремити поняття інвестиційної поведінки суб'єктів інвестиційної діяльності. Формулювання категорії інвестиційної поведінки може бути таким: «Інвестиційна поведінка – це специфічна спрямованість практичної діяльності суб'єкта (громадян, юридичних осіб, держави) стосовно здійснення інвестицій у конкретно-історичних і конкретно-економічних умовах, визначена його цілепокладанням та оцінюванням цих умов». Категорія інвестиційної поведінки є системною, динамічною, специфічною, континуально-дискретною, суб'єктивно-об'єктивною. Системною категорія інвестиційної поведінки є тому, що проявляється системно у різних сферах економіки та через систему економічних відносин. Динамічною зазначена категорія є оскільки є процесом. Категорія інвестиційної поведінки є континуально-дискретною, оскільки вона має конкретно-часовий і конкретно-економічний характер, тобто може бути фрагментована і мати специфічні прояви залежно від умов дії суб'єкта. Інвестиційна поведінка варіюється також залежно від суб'єктивної інтерпретації результатів оцінювання об'єктивних умов інвестиційної діяльності, тобто є суб'єктивно-об'єктивною.

Інвестиційна поведінка підприємств може бути класифікована, на нашу думку, за такими ознаками:

– за напрямом пристосування до змін в економіці. За цією ознакою інвестиційна поведінка може бути поділена на класи: нейтральна (стан економіки, сподівання економічних агентів суттєво не впливають на інвестиційну поведінку підприємства), адаптована (стан економіки, сподівання економічних агентів тощо викликають відповідні зміни в інвестиційній поведінці підприємства), протидіюча (інвестиційна поведінка підприємства переважно суперечить адаптованій поведінці раціональних економічних агентів). В умовах трансформації економіки, зважаючи на високу кількість змін, економічні агенти не мають змоги зробити раціональний вибір, отже, їх інвестиційна поведінка може змінюватись від нейтральної до протидіючої, що зменшує дієвість ринкових механізмів саморегулювання і посилює суттєві неспроможності трансформаційної економіки;

– за здатністю до змін. За зазначеною ознакою інвестиційна поведінка підприємств поділяється на волатильну (таку, що може бути швидко змінена) та сталу (таку, що має меншу здатність до змін і є переважно постійною). Оскільки в умовах трансформацій фінансові результати інвестицій не є визначеними, то інвестиційна поведінка суб'єктів підприємницької діяльності втрачає волатильність

і обумовлюється не раціональним вибором, а власними стійкими переконаннями агентів. Особливо низьку волатильність має інвестиційна поведінка держави як економічного агента;

– за існуванням схильності у виборі об'єкта інвестування чи форми здійснення інвестицій. За цією ознакою інвестиційна поведінка поділяється на спрямовану (інвестор має власні стійкі уподобання щодо форми здійснення інвестицій, об'єктів інвестиційної діяльності чи виду економічної діяльності) та індиферентну (інвестор не має власних стійких уподобань щодо форми здійснення інвестицій чи напряму і об'єкта їх здійснення).

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Таким чином, у процесі еволюційної трансформації економіки тимчасово виникають специфічні неспроможності, визначені впровадженням нових механізмів саморегулювання економіки та традиційністю її інститутів. Враховуючи сучасні тенденції розвитку постіндустріального суспільства з посиленням процесів інтеграції національних економік, одним із найбільш перспективних напрямів трансформації національної економіки України є інвестиційно-інноваційна трансформація. Інвестиційна діяльність є специфічним видом діяльності, що одночасно визначає темпи і напрями трансформаційних процесів та обумовлена ефективністю функціонування суспільних інститутів та сукупністю соціально-економічних умов. Залежно від конкретного комплексу цих умов формуються певні усталені способи, напрями і форми інвестиційної діяльності, обумовлені також особистим вибором суб'єктів підприємницької діяльності, що дає підстави констатувати існування усталених форм їх інвестиційної поведінки.

### Бібліографічні посилання і примітки

1. Антончук Д. М. Соціально-економічні фактори зростання економіки України / Д. М. Антончук // Вісник КНУ. Серія Економіка: зб. наук. праць. – 2003. – Вип. 64–65. – С. 81–82.
2. Беляев О. О. Держава і перехідна економіка: механізм взаємодії / О. О. Беляев, А. С. Бебело, О. М. Комяков. – К.: КНЕУ, 2003. – 190 с.
3. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі. – К.: Знання, 2001. – 670 с.
4. Глущенко В. В. Грошово-кредитне забезпечення ринкових транзицій економіки України/ В. В. Глущенко, Я. П. Ющенко // Вісник Харківського університету ім. В.І. Каразіна. Серія Економіка. – 2001. – № 508. – С. 156–159.
5. Гражевская Н. И. Отображение трансформационных процессов в системе категорий социально-экономической динамики / Н. И. Гражевская// Экономическая теория. – 2007. – № 4. – С. 19–29.
6. Маршалл А. Принципы политической экономии / А. Маршалл. – М.: Экономика, 1993. – Т. 3. – 352 с.
7. Мочерний С. Моделі трансформаційних процесів економіки (теоретико-методологічні аспекти) // Економка України. – 2005. – № 2. – С. 13–21.
8. Новий тлумачний словник української мови: у 4-х т. – Т. 4. – К.:Знання, 2001. – С. 561.
9. Стойка В. О. Сучасні аспекти управління інвестиціями/ В. О. Стойка // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – № 9. – С. 175–178.
10. Субето И. Ноогенетические основы трансформация общества / И. Субето // Закономерности и перспективы трансформации общества: материалы V Международной Кондратьевской конференции: в 3-х т. – Т. 3. – М. – 2004. – С. 63–79.

*Надійшла до редколегії 25.06.2009.*